

Tarvitaanko kansallista historiaa?

Pertti Haapala

Maamme-laulun 150-juhlan ohella tänä vuonna on kulunut 100 vuotta ensimmäisen Suomen historian professorin Z. Topeliuksen kuolemasta. Tämä antaa aiheen kysyä tarvitaanko vielä kansallista historiaa. Topeliushan oli keskeinen henkilö sen kirjoittamisessa ja myös opettamisessa maan nuorisolle. Sata vuotta on isänmaan historia äidinkielen ohella periytynyt isältä pojalle.

Periytyykö enää? En tiedä millainen on nykynuoren käsitys isänmaan historiasta. Vaikka se ole sama kuin ennen, silti viimeisen kymmenen vuoden aikana meikäläinen historiakeskustelu on pyörinyt varsin kansallisissa aiheissa. Neuvostoliiton hajoamista seurasi kansallisen historian renessanssi, jossa kansalaissota muuttui taas vapaussodaksi ja talvisota sen uusinnaksi. Euroopassa puhutaan nationalismin noususta, mitä vauhdittavat Euroopan Unionin sisäiset ristiriidat ja Balkanin kokemukset.

Kansalliselle historialle, joka pönkittää ennakkokuloista identiteettiä, on tilaus ilmassa. Siksi on hyvä muistaa mitä Paul Valery kirjoitti ensimmäisen maailmansodan jälkeen: "Historia on ihmisälyn vaarallisin tuote", ja Herbert Butterfield toisen maailmansodan jälkeen: "Ihmisten olisi parasta unohtaa historiansa". Kumpikin oli sitä mieltä, että historia luo väärän muistin, myrkyttää ihmisten mielet ja saa heidät tappamaan toisiaan. Kansallisella historialla on tässä katsannossa huono historia.

Mutta Suomi on pieni maa ja meidän tapauksessamme kansallinen historia on hyvin sympaattinen asia. Ruotsalaisten kansallinen historia on pompöösiä, venäläisten sokeata, saksalaisten vaarallista, amerikkalaisten naiivia, kroaattien käsittämätöntä, mutta Suomen kansallinen historia on hyvällä asialla – ja siksi sitä tarvitaan.

Ei ole pelkkää sanaleikkiä, että suomenkielessä yksi sana – kansa – riittää kuvaamaan kolmea asiaa: kansakuntaa (*natio*), maan kaikkia asukkaita (*folk*) ja myös alaluokkaa, rahvasta. Meillä valtiollinen ja etninen identiteetti sekä demokratisoituminen tapahtuivat niin paljon tasatahdissa että uusi sana kansa sai monia päällekkäisiä merkityksiä, jopa valtio ja kansa menevät päällekkäin.

Kansallinen historia on siis meillä koko kansan historiaa, se sisältää ajatuksen yhdestä kansasta, sen yhteisestä olemuksesta, yhteisestä juuresta ja päämäärästä. Mikä sopii paremmin Nyky-Suomeen, jossa on poikkeuksellisen homogeeninen väestö ja kulttuuri ja maailman pienimmät tuloerot. Topeliuksen Suomi on toteutunut sata vuotta keksijänsä jälkeen. Hänhän se kirjoitti, että "...yhteiskunta on se suuri, hyvä tarkoittava järjestelmä, joka yhdistää meidät kaikki, suojelee meitä kaikkia sekä sitoo ja tekee vapaaksi meidät kaikki. Halvimmallakin, köyhimmälläkin on osansa, vastuunsa ja etunsa tässä kaikkien yhteisessä yhteisössä. ... hallituksessa ovat osallisina kaikki kansanluokat ... vähimpään päiväläiseenkin saakka..." (nykytermein pätkätöyläinen).

Sama mies, Topelius, teki nuorena miehenä kriittisen kysymyksen Suomen historiasta. Hän muotoili kysymyksensä tunnettuun asuun: "Onko Suomen KANSALLA historiaa?" Hieman nuorempi kollega, G. Z. Forsman vastasi kirjoittamalla "Oppikirjan Suomen KANSAN historiassa". Samainen Forsman, jälleen nimellä Koskinen, kirjoitti myös teoksen *Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa*. Ajankohtainen aate oli tietysti kansallisuusaate. Jotta kansallisuusaate voisi vaikuttaa historiassa, tarvittiin myös kansa. Sekin löydettiin aivan läheltä, rahvaasta joka oli pysynyt puhtaana vieraista vaikutteista. Kansan historian kirjoittaminen oli hieman vaikeampi tehtävä. *Kalevalassa* sitä oli hahmotettu, mutta sitä ei kukaan lukenut, varsinkaan kansa. Koskisen *Oppikirjassakin* puhutaan kovin vähän otsikon mukaisesta toimijasta, kansasta. Kyse olikin kuvitellun kansan historiasta. Uutta siinä oli argumentaatio, herrojen toimien arvottaminen sen mukaan mikä palveli Suomen (kuviteltua) kansallista etua.

Historia kansan asialla?

Kansallinen historia oli aate, joka piti laittaa käytäntöön. Suomen kansalla oli menneisyys, mutta se tarvitsi myös tulevaisuuden. Lievä rajoitus oli se, että kansalla ei ollut kansallista tietoisuutta, jotta se voisi tehtävänsä suorittaa. Se oli siihen herätettävä. Sitä varten kansa tarvitsi historian. Sitä

varten se kirjoitettiin ja kansakoulussa kansalle opetettiin.

Mitä kasvavalle kansalle kansakoulussa opetettiin. Siellä opetettiin mitä kansa on. Merkittävin esitys tässä suhteessa oli Topeliuksen *Maamme*-kirja, joka oli nimenomaan tarkoitettu koululaisten luettavaksi ja jota on painettu tähän mennessä noin 3 miljoonaa kappaletta. Siinä kerrotaan etupäässä sivistyneistöstä, joka on pyhittänyt itsensä kansan asialle, ja siinä kerrataan Suomen kansan historia, sen taivallus itäisestä alkukodista Euroopan syliin. Kun yhteenvetona *Maamme*-kirjassa on myös luku nimeltä Kansa. Siinä listataan Suomen kansan ominaisuudet. Luettelemalla ne ikäänkuin tiedetään mitä kansa on ja kun se tiedetään, siis itse substanssi, ymmärretään myös sen ulkoiset ilmaukset, sen itsensä toteuttamisen historia, kansallinen historia.

Topeliuksen määritelmä hivelee kansallista itsetuntoa:

"...Jumalan sanan saatuaan, se on aina pitänyt sen kalleimpana aarteenaan. Se on siis sellainen kansa, jolla on syvä ja totinen JUMALANPELKO. Se on yhtämittaa tuhat vuotta ponnistellut tämän maan raivaamiseksi ja viljelemiseksi: - se on siis UUTTERA ja KESTÄVÄ kansa. Se on muokannut täällä kovaa maaperää ja ankarassa ja pohjoisessa ilmalanassa: - se on siis KARAISTUNUT ja VOIMAKAS kansa. Suuret onnettomuudet ja hävitykset ovat kohdanneet tätä kansaa ehkä enemmän kuin monia muita; sen ollut usein pakko taistella katkeraa puutetta vastaan, se on ollut sorrettuna, sen on täytyntä paeta poltetuista taloistaan synkkiin sydänmaihiin ja kuitenkin se on elänyt, toivonut ja jälleen noussut: - se on siis KÄRSIVÄLLINEN, UHRAUTUVAINEN ja ELINVOIMAINEN kansa. Suomen kansasta ei ole koskaan noussut valloittajaa, joka olisi ahdistanut muita kansoja ja asettanut niitä valtansa alle: se on siis RAUHALLINEN kansa, jolla ei ole vallanhalua ja joka ei ole luotu tavoittelemaan sijaa maailman mahtavimpien joukossa.

Mutta se on viimeiseen veripisaraansa saakka puolustanut omaa isänmaataan; se on synnyttänyt maineikkaita sotapäälliköitä ja maailmankuuluja sotureita: - se on siis URHOOLLINEN ja SOTAKUNTOINEN kansa. Voitettuna, valloitettuna mutta ei koskaan tuhottuna, se on vieraan vallan alaisenakin pitänyt aina oman ajatus- ja elämäntapansa: - se on siis äärettömän SITKEÄ ja ITSEPINTAINEN kansa. Kun se on kerran asettunut toisen tahi oman maan hallituksen alaiseksi, se ei ole koskaan nostanut kapinaa tätä esivaltaa vastaan, ei koskaan hyväksynyt pettureita, eikä koskaan myynyt isänmaatansa: - se on siis USKOLLINEN kansa. Se on usein laiminlyönyt käyttäen oikeuttaan ja voimaansa silloin, kun siihen olisi ollut erityistä tarvetta: - se on siis HIDASLUONTOINEN JA VITKALLINEN kansa. Mutta väkivallan ja sorron aikoina se ei ole koskaan suostunut jäämään sortajan ikeen alle: - se on siis VAPAUTTA RAKASTAVA kansa. Ja vihdoin se on yksinäisissä metsissään, kaukana sivistyneen maailman keskuksista hiljaksensa ja kovien vastuksiensa kanssa kamppailien kohonnut valistukseen: - se on siis varmaan TIEDONHALUINEN ja OPPIA RAKASTAVA kansa."

Ja Topelius päättää:

"Sellainen on pääominaisuksiltaan se kansa, jonka Jumala on valinnut viljelemään kaukaista pohjolaa. Siihen toimeen tarvitaan sellaista kansaa. Ja Jumala on asettanut tämän kansan esimerkiksi ja opettajaksi monille köyhille, tietämättömille heimokansoille, jotka ovat hajallansa pitkin maailmaa. Se tehtävä on suuri, jonka Suomen kansa on saanut osakseen."

Vaikka Topeliuksen teksti vaikuttaa nyt naiivilta, hän oli tosissaan ja hyvällä asialla. Hän kirjoitti historiaa, joka palveli kansan asiaa, edisti yhteistä hyvää ja vastuuta maailman tulevaisuudesta. Kukaan nykyään kiistä, etteikö fennomania ollut oleellinen juuri suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja demokratian synnyssä. Myös työväenliike on ja edelleen vallalla oleva koulusoptimismi ovat sen jälkeläisiä. Fennomania antoi Suomen historialle ja kansalle tarkoituksen. Aikanaan ajatus oli melkein vallankumouksellinen. J.V. Snellman pilkkasi epäilijöitä kirjoittamalla että vain "palkattujen historianväärehtäjien tehtäviin kuuluu selittää maailmanhistoriaa yksilöiden kujeilla".

Vieläkin viisaampi mies Leo Tolstoi pilkkasi niitä jotka etsivät historian liikevoimia muualta kuin kansasta kirjoittamalla, että "uusi historiantutkimus muistuttaa kuuroa ihmistä joka vastaillee kysymyksiin, joita kukaan ei tee". Tolstoi naureskeli kansallisuusaatteelle – vain oppineet luulevat, että aatteet liikuttavat ihmisiä - mutta ajatteli viisaasti, että "historian

päämääränä on kansojen ja ihmiskunnan tieto itsestään". Siksi historian kohde on "kansojen ja ihmiskunnan tekemiset". Kun Tolstoi puhui kansasta monikossa, se tuo asiaan aivan eri sävyn kuin puhe kansallisesta, jonka jotenkin luonnostaan miellämme joko juhlalliseksi tai rajoittuneeksi.

"Historia" on kansakunnan unohdus

Näiden sanaleikkien jälkeen uskallan palata kysymykseen tarvitaanko kansallista historiaa. Lienee selvää, että emme tarvitse menneisyyden vääristelyä, jota joskus sanotaan kansalliseksi historiaksi. Jos taas hyväksymme ajatuksen, että historia on tietoa itsestämme, lienee yhtä selvää, että niin kauan kuin käsitämme tai haluamme käsittää itsemme kansakunnaksi, tarvitaan kansallista historiaa tuon ymmärryksen välineeksi.

Millaista nykypäivän ja tulevaisuuden kansallinen historia sitten olisi – jos tuota sanaa uskaltaa käyttää. Topeliuksen malli tuntuu jo toki vanhalta. Vaikka hänen ideaalinsa ovat kannatettavia, historiantutkimus ja sen kieli ovat muuttuneet. Ainakaan akateeminen tutkimus ei voi ottaa lähtökohdakseen Suomen kansan olemusta tai tarkoitusta. Myöskään kansallista identiteettiä ei enää tarvitse rakentaa Ruotsista erottautumiselle, vaikka se mukavalta tuntuisikin. Myös teoria itäisestä alkukodista on kumoutunut sopivasti EU-jäsenyyden kynnyksellä. Kun nyt olemme samaa kansaa kuin muutkin eurooppalaiset, kasvaako meille uusi eurooppalainen identiteetti. Jos näin käy, sehän tarkoittaa, että tähänastinen välttimme – erilaisuus ja eristyisyys – onkin Musta Pekka.

Tuleeko eurohistoriasta miellyttävää "vuorovaikutuksen" historiaa. Miten käy ikuisen ongelmamme Venäjän? Matti Klengen lanseeraama yleistys Keisarin Suomesta on tervetullut vastakohta yksioikoisen kansalliselle tavalle nähdä 1800-luvun historia. Mutta kestääkö se, jos vastapuolella on populismin ja epäluulon ruokkima mielikuva, että itäinen vaikutus historiassamme on ollut harhaa tai erehdys, joka vihdoinkin on oikaistu.

Oliko sisällissotakin 1918 vain idästä tullut "tartuntatauti", kuten sivistyneistömme eturivi asian jo tuolloin selitti?

Sanotaan, että historia on kansakunnan muisti – ja siksi tarvitaan kansallista historiaa. Tarkemmin ajateltuna historia on pikemminkin kansakunnan unohdus - ja siksi tarvitaan kansallista historiaa muistuttamaan millainen menneisyys myös oli. Näin ajateltuna kansallinen historia – jos se osaa ottaa tutkimuskohteeksi itsensä - on välttämätön peili, johon kansakunnan on syytä välistä katsoa. Luulen, että meillä riittää loputtomasti ihmettelemistä siinä mikä tämä maa ja kansa oikein on.

Kirjoittaja on Suomen historian professori Tampereen yliopistossa. Kirjoitus perustuu "Kansainvälistyvä maailma ja kansallinen historia" - seminaarissa Turussa 14.–15.5. pidettyyn esitelmään.

perti.haapala@uta.fi

